

УДК 35.073.526:005

С.В. МАРІКЯН

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО АУДИТУ

У статті йдеться про роль соціального аудиту в сучасній системі управління господарською діяльністю та про особливу його актуальність для сучасної України. Підкреслено, що соціальний аудит має свою теоретико-методологічну основу, яка дає змогу визначити об'єктивні причини його виникнення та розвитку, основні цілі, сутність та характерні риси, предмет аудиторського обстеження. І саме теорія соціо-економіки з її особливою увагою до ролі соціокультурних чинників у процесі відтворення людських ресурсів може розглядатися як методологічна основа для визнання національних моделей соціального аудиту, у тому числі концепції української моделі соціального аудиту.

Ключові слова: соціальний аудит, методологічна основа, соціоeкономіка.

Соціальний аудит – нове явище в сучасних суспільних науках і соці-альній практиці світового ринкового господарства.

Соціальний аудит швидко завойовує свої позиції і, передусім, у краї-нах з розвинутими ринковими відносинами. Вельми показово, що ініціати-ва впровадження соціального аудиту належить приватному бізнесу і пере-важно великим міжнародним корпораціям. У цьому, безумовно, виявля-ється прагматична зацікавленість: практика засвідчила, що витрати на со-ціальний аудит швидко окуповуються і сприяють збільшенню доданої вар-тості, а інвестиції в людський капітал стають найбільш виправданими.¹

Особливу актуальність соціальний аудит має для України. І справа тут не лише і не стільки в його економічній рентабельності. Необхідно враховувати декілька важливих обставин. По-перше, зокрема, мабуть, те, що жодна країна у світі не пережила в минулому столітті стільки соціаль-них потрясінь, як Україна і колишні республіки СНД. По-друге, зовсім не-давно, у 90-х рр ХХ ст., наша країна пережила важку системну кризу, яка завдала найбільших збитків саме соціальній сфері, важкі наслідки якої від-чуваються і сьогодні. По-третє, Україна сьогодні переживає якісно новий етап свого соціально-економічного розвитку, коли стратегічними завдан-нями є боротьба з бідністю, реалізація пріоритетних національних програм (освіта, охорона здоров'я, житлове будівництво, розвиток сільського гос-подарства). По-четверте, в умовах глобалізації соціоeкономічних стосунків Україна може забезпечити стійкий і довгостроковий розвиток, посісти більш гідне місце у світовій спільноті лише на основі інноваційної еконо-міки, у якій вирішальну роль мають відіграти людські ресурси. Соціальний аудит і є тим ефективним інструментом регулювання людських ресурсів,

що дає змогу уникнути соціальних потрясінь, сформувати систему управління соціальними ризиками на основі діалогу між соціальними і діловими партнерами, реалізувати соціальні стратегічні цілі і тим самим сприяти перетворенню України в дійсно соціальну державу.

Метою статті є аналіз методологічних основ соціального аудиту та формування моделі соціального аудиту як інструменту регулювання людських ресурсів планування, аналізу і контролю в діяльності підприємств.

Питаннями соціального аудиту займаються багато російських і українських учених: В. Мішків, І. Яковлева, О. Шулус, Ю. Попів, Л. Кулаковська, О. Мазурик, Л. Полякова, Н. Демків та ін., проте проведення соціального аудиту на вітчизняних підприємствах залишається маловивченим і вимагає подальшого дослідження.

Поняття “соціальний аудит” для України відносно нове. Так, “соціальний аудит” у Концепції російської моделі розуміється як інструмент регулювання соціоекономічних відносин за допомогою добровільного соціального діалогу всіх зацікавлених сторін [5]. На думку О. Шулуса і Ю. Попова [8], соціальний аудит – це спосіб всебічного й об’єктивного оцінювання стану соціальних відносин на різних рівнях (корпоративний, муніципальний, галузевий, регіональний, національний), який дає змогу виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату, розкрити резерви розвитку людських ресурсів. На думку Л. Кулаковської [3], соціальний аудит має на меті контроль за виконанням колективних договорів між адміністрацією і колективом фірми, дотримання правил економії.

У теоретико-методологічному плані соціальний аудит спирається на концепцію соціоекономіки – міждисциплінарну наукову дисципліну, у центрі якої перебуває процес відтворення людських ресурсів. Практичне значення соціального аудиту полягає в тому, що він може служити як ефективний інструмент регулювання соціоекономічних відносин і тим самим значно підвищити рівень управління людськими ресурсами – вирішальним чинником виробництва в умовах сучасного ринкового господарювання. За охопленням об’єктів свого обстеження соціальний аудит є незрівняно більш комплексним і широким порівняно з іншими видами аудиту: фінансовим, логістичним, управлінським та іншими.

У центрі теорії “соціоекономіки” перебуває людина, яка розглядається одночасно “як суб’єкт економічної, політичної і духовної сфер”. Ініціатором розробки цієї теорії є російський економіст, професор А. Шулус [8].

Подібне бачення принципово відрізняється від смітовського вчення про “економічну людину”, діяльність якої, незалежно від його волі, здійснюється за законом “невидимої руки” ринкової економіки, що створює рівноважний стан економіки і гармонію соціальних відносин. Теорія “соціоекономіки” ставить сьогодні під сумнів, здавалося б, “вічну життєвість” понять “економічного базису” і “виробничих відносин”, яким марк-

сизм надавав визначального значення у формуванні соціальних явищ, ідей, політичних організацій і установ.

Перехід від індустріального до постіндустріального (або постеконічного) суспільства означав докорінні зміни у всій системі відносин стосунків. Перш за все, відбувалося підвищення ролі “соціального”, відбувався процес його вкорінювання в “економічне”. Як конкретний приклад переплетення і взаємозалежності “економічного” і “соціального” можна навести еволюцію співвідношення економічної функції підприємництва (здобуття прибутку) і його соціальної функції (створення нових робочих місць, виплата заробітної плати й інших форм соціальних витрат, зобов’язання за податковими платежами, участь у формуванні місцевої соціальної інфраструктури тощо). В індустріальному суспільстві економічна функція явно протистояла функції соціальній, а прибуток – соціальним витратам. Природно, що стосунки між капіталом і найманою працею мали антагоністичний характер.

Підприємець на перших етапах індустріального суспільства домагався своєї економічної вигоди шляхом економії на оплаті праці, збільшення робочого часу, посилення інтенсифікації трудових операцій, використання різних форм примусової праці і так далі. Тобто економічні інтереси підприємця (здобуття прибутку) явно протистояли соціальному становищу робітника (його заробітній платі, умовам праці, житлово-побутовим умовам і т. д.).

У контексті соціоекономіки предметом соціального аудиту є соціоекономічні відносини, що формують систему соціоекономіки, де центральним суб’єктом є сама людина, а вирішальна роль належить чинникам, що визначають процес відтворення людських ресурсів. У центрі теорії соціоекономіки перебуває процес відтворення людини і єдність її функцій як виробника, споживача і суб’єкта вільного часу. Порівняно з епохою класичної політичної економії сталися найважливіші зрушення в економічній і соціальній сферах. Відтворення людських ресурсів сьогодні зумовлене багатьма взаємопов’язаними чинниками: демографією й охороною здоров’я, загальноосвітнім і професійним рівнем працівника, умовами праці, його оплати і безпеки, якістю споживаних матеріальних і духовних благ, екологічним місцем існування людини і так далі. Соціоекономічні відносини інтегрують в собі різні типи суспільних стосунків. Ось чому предметом соціального аудиту можуть бути ті відносини (економічні, соціальні, правові, етичні, управлінські й ін.), які у своїй сукупності і формують процес відтворення людських ресурсів.

Соціоекономічний підхід до соціального аудиту значно розширює об’єкти аудиторського обстеження, ними стають не лише відносини між власниками (менеджерами і найнятими робітниками або ділові стосунки між стейкхолдерами), але й між бізнесом і органами влади різних рівнів, між владою і різними інститутами громадянського суспільства.

Трактування соціоекономічних відносин дає змогу соціальному аудиту вийти за межі окремого господарюючого суб'єкта і надати йому багаторівневого характеру. Соціальний аудит може здійснюватися на корпоративному, локальному, галузевому, територіальному і національному рівнях соціоекономічних відносин.

Теорія соціоекономіки не ідеалізує систему соціоекономічних відносин, не розглядає її як досягнуту гармонію соціальних інтересів. Але в ній підкреслюється “принципово інше співвідношення функцій держави, організатора виробничого процесу, інститутів цивільного суспільства, сім'ї і особи в процесі відтворення людини” (А. Шулус), що дає змогу поставити питання про необхідність розробки механізму відтворення людських ресурсів.

У цьому контексті метою соціального аудиту є регулювання процесу відтворення людських ресурсів – вирішального чинника виробництва в умовах соціоекономіки. Принципові зміни, що сталися в економічній і соціальній сферах, дають змогу сьогодні відмовитися від практики непримиренної класової конфронтації і за допомогою саме механізму розробки відтворення людських ресурсів шукати шлях до досягнення соціального консенсусу. В умовах соціоекономіки соціальний аудит виступає як ефективний інститут регулювання відтворення людських ресурсів на основі досягнення соціального консенсусу. Нове розуміння соціоекономічних стосунків визначає і значно ширше коло зацікавлених сторін в аудиторському обстеженні економічних і соціальних сфер, тобто суб'єктів соціального аудиту. Ними можуть бути: власники (індивідуальні або асоційовані), влада всіх рівнів (державна, регіональна, муніципальна), інститути громадянського суспільства (об'єднання працедавців, профспілки, неурядові організації та ін.).

Враховуючи зростаюче значення соціального аудиту в сучасній соціоекономіці, користувачі результатів обстеження соціоекономічних стосунків – вельми численні та різноманітні.

Перш за все, у результатах соціального аудиту зацікавлені власники різних форм власності. Зацікавленість цієї групи користувачів насамперед зумовлена можливістю використання соціального аудиту як важливого інструменту підвищення ефективності управління підприємством (організацією) в умовах соціоекономіки, коли соціоекономічні відносини стають вирішальним чинником досягнення конкурентоспроможності. Особливе значення соціальний аудит має для власника у зв'язку з визначенням стратегічних цілей і завдань підприємства, тобто при формуванні стратегічного менеджменту.

Для інвесторів результати соціального аудиту можуть бути основою прогнозу відносно майбутніх фінансових вигод або втрат, пов'язаних з інвестиціями й оцінюванням соціальних ризиків. Інвестори розраховують на прибутковість підприємства і здобуття дивідендів. У зв'язку з цим їм необхідна об'єктивна і достовірна інформація, яка допомогла б визначитися з рішенням: купувати, тримати або продавати акції.

Керівникам соціальний аудит може служити важливою підмогою в оперативному, тактичному і стратегічному управлінні. Особливо велике значення соціальний аудит має для них в оперативному соціальному менеджменті, оскільки дає змогу:

- виявити причини загострення соціального клімату на підприємстві;
- стежити за якістю продукту;
- ефективніше використовувати мотивацію праці;
- підтримувати і розвивати інновацію та творчий характер праці персоналу;
- мінімізувати соціальні ризики.

Керівників цікавлять не лише результати аудиторського обстеження на підприємстві, але й результати соціального аудиту, проведеного на однотипних господарюючих суб'єктах і на рівні галузі або регіону. Порівняльний аналіз результатів соціального аудиту дає змогу розробити програму підвищення конкурентоспроможності.

Наймані робітники й організації, що представляють їхні інтереси, повинні мати у своєму розпорядженні результати аудиторського обстеження для того, щоб:

- перевірити виконання укладених колективних договорів і етичних норм кодексів корпоративної етики;
- знати перспективи щодо зайнятості, умов праці і її оплати;
- через переговорний процес знайти шляхи і методи досягнення соціального консенсусу.

Покупці, спираючись на результати аудиторського обстеження, можуть мати об'єктивніше уявлення про підприємство: про екологічну чистоту продукту, про рівень виконання соціальних стандартів, пов'язаних з соціальним іміджем підприємства, про його участь у формуванні соціальної інфраструктури і добродійної діяльності, про використання або не використання методів недобросовісної конкуренції тощо.

Органи влади всіх рівнів (державного і місцевого самоврядування, загальнонаціональна, регіональна, міська і місцева) безпосередньо зацікавлені в соціальному аудиті, оскільки:

- результати аудиторського обстеження дають змогу владі отримати найбільш широку й достовірну інформацію щодо соціального клімату на всіх рівнях господарської діяльності і тим самим мати можливість більш цілеспрямовано та ефективно впливати на всю систему соціоекономічних відносин;
- соціальний аудит стає абсолютно необхідним для влади в країнах, які претендують бути "соціальною державою";
- соціальний аудит може бути ефективним інструментом у розробці державної і муніципальної соціальної політики і, перш за все, при розробці програм стійкого й довготривалого розвитку;
- він може бути використаний з метою організації діалогу між соціальними партнерами і як інструмент налагодження співпраці між владою та інститутами громадянського суспільства.

В аудиторському обстеженні зацікавлені і найрізноманітніші інститути громадянського суспільства: політичні партії, об'єднання працедавців, профспілки, союзи споживачів, неурядові організації і так далі. Широкий і об'єктивний характер соціального аудиту звужує можливості для популістської демагогії, сприяє транспарентності суспільства і його демократизації, оскільки він базується на відмові від силових форм боротьби і орієнтований на досягнення соціального консенсусу.

Висновки. Цивілізаційний підхід, який характерний для теорії соціо-економіки, дає змогу також зрозуміти суперечність сучасної еволюції соціо-економічних відносин. З одного боку, вони є суб'єктом процесів глобалізації, а з іншого – відокремлення у формі національних або регіональних систем соціо-економічних відносин. Так, наприклад, виникають і набувають свого розвитку національні (регіональні) різновиди соціальних систем, соціального партнерства, механізмів регулювання людських ресурсів.

У зв'язку з цим можна констатувати, що теорія соціо-економіки з її особливою увагою до ролі соціокультурних чинників в процесі відтворення людських ресурсів може служити методологічною основою для визнання національних моделей соціального аудиту, у тому числі для розробки концепції української моделі соціального аудиту.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ. – зі змінами та доповненнями (13.06.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
2. Антошина О.А. Аудит социально-трудовой сферы организаций / О.А. Антошина // Аудиторские ведомости. – 2007. – № 6. – С. 25–31.
3. Кулаковська Л.П. Основи аудиту : навч. посіб. для студ. вищ. закл. осв. / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К. : Каравела, 2002. – 504 с.
4. Купріна Н.М. Особливості визначення аудиторських послуг в сучасних умовах / Н.М. Купріна, К.О. Васьковська // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2010. – № 34. – С. 48–49.
5. Мешков В.Р. Особенности российской модели социального аудита / В.Р. Мешков // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : [зб. наук. праць]. – 2009. – Вип. 15. – С. 410–417.
6. Полякова Л.М. Аспекти розвитку соціального аудиту в Україні / Л.М. Полякова, Н.І. Демків // Вісник національного університету "Львівська політехніка": "Менеджмент ті підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку". – 2009. – № 647. – С. 475–479.
7. Попов Ю.Н. Социальный аудит: новая утопия или эффективный инструмент? / Ю.Н. Попов // Независимая газета. – 2008. – 17 ноября. – С. 6–7.
8. Шурус А.А. Социальный аудит : учеб. пособ. / А.А. Шурус, Ю.Н. Попов. – М. : АТиСО, 2008. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013

Марикян С.В. Методологическая основа социального аудита

В статье говорится о роли социального аудита в современной системе управления хозяйственной деятельностью и об особенной его актуальности для современной Украины. Подчеркивается, что социальный аудит имеет свою теоретико-

методологическую основу, которая позволяет определить объективные причины его появления и развития, основные цели, сущность и характерные черты, предмет аудиторского обследования. И теория социоэкономики с ее особым вниманием к роли социокультурных факторов в процессе воспроизводства человеческих ресурсов может рассматриваться как методологическая основа для признания национальных моделей социального аудита, в том числе концепции украинской модели социального аудита.

Ключевые слова: социальный аудит, методологическая основа, социоэкономика.

Marikyan S.V. Methodological Basis of Social Audit

It is stressed that social audit has its own theoretical and methodological basis that lets us determine objective reasons of its appearance and developing, its main aims, nature and features, the subject of audit research. The theory of socioeconomic itself with its special attention to the roles of sociocultural factors in the process of human resource reproduction can be considered as a methodological basis for the acceptance of national models of social audit and also for the concept of Ukrainian social audit model.

Key words: social audit, methodological basis, socioeconomic.